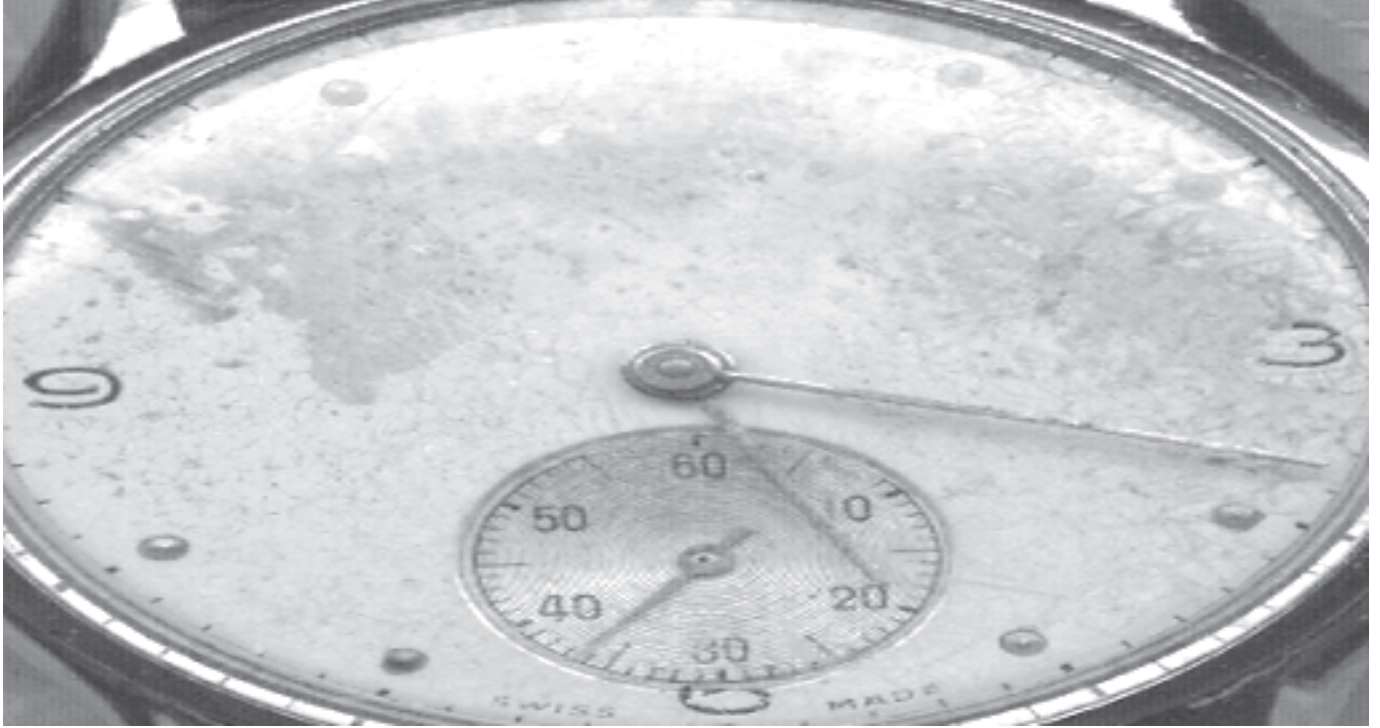

”TÄÄLLÄOLON ONTTISUUDESTA” – KÄÄNTÄJIEN ONGELMIA

Kun lähes yhtä aikaa ilmestyy kaksi suomennosta filosofista aukkoa täyttämään, kerrotaan että Martin Heideggerin ajattelu on nyt muodissa¹. Samaan aikaan filosofian tähti julkisuuden markkinoilla on kuitenkin laskussa. Muodit ovat lyhytkestoisia kuin muisto lamasta, joka nosti arvojen ja niiden pohtimisen hetkeksi kovaan kurssiin.

Nyt kun eläkeläiset jonottavat uus-mediaosakkeiden osto-oikeuksia räntäsateessa, huomataan ettei filosofeista ollut täyttämään elämän tarkoitettomuuden suurta aukkoa, vaikka he muutaman vuoden saivat esitellä lehtien palstoilla ja kuvaruudulla hepeneitään, ja siinä sivussa sen ajatuksen, josta kukaan ei enää ole kiinnostunut. Lohtua tuo tietysti se, että nyt sarasvoiden jälkeen on toisten vuoro nolata itseään turhuuden markkinoilla.

Filosofisen työn ja kulttuurin siirtymien kanssa tällä touhuilulla ei ole suurta tekemistä. Kulttuurin asiaa vievät eteenpäin vain yksilöt. Yksilöiden kohdalla asioiden eteenpäin vieminen taas vaatii aikaa ja kypsytelyä, mikä sujuu meikkaajantuolia paremmin itseään harjoittamalla sekä ajattelun että toiminnan saralla.

Jotkut ovat tietysti siitä tyytyväisiä, että filosofia on poissa muodista ja voi taas kunnolla keskittyä vakavaan filosofiseen työhön, josta kukaan ei ole kiinnostunut, paitsi parit tyyppiä virkansa puolesta laitoksella, ja itsekin vain sen takia, että sillä saattaa kääntää apurahanjakajan pään. Monia silti harmittaa, suorastaan raivostuttaa, että juuri Heidegger on muodissa, vaikka kyse on epäilemättä jostain muusta. Nämä tahot voivat kuitenkin olla huoleti, sillä muodit tulevat ja menevät. Lisäksi tämä edesmennyt Schwarzwaldin kääpiö herättää ja on herättänyt tunteita muuallakin, vaikka sinänsä näissä kohdesiirtymän kokeneissa tunteissa ole sinänsä mitään pahaa. Opetus: mikä helpotus onkaan, ettei filosofia enää kiinnosta, ei edes filosofeja, jotka ovat sopineet vuosikymmeniä kestäneet kiistansa analyttisten ja konti-

nentaalien välillä, ja kaikki ovat nyt kiltisti samaa mieltä siitä, että kielellinen käänös meitä yhdistää. Älkäämme silti vielä unohtako chileläisen Victor Fariasin ”keksimää”² Heideggeriin kohdistunutta natsisyytöskandaalia 1980-luvun Ranskassa, joka vierii lumipallona Amerikan Yhdysvaltain markkinoille, ja ylsi otsikoihin lopulta jopa kotoisessa Suomi-lehdessämme. Suomessa kun Heidegger ei ole ollut onneksi oikea muotifilosofi, hänen tulonsa Suomeen on vain kestänyt sivistysmaita pidempään.

Kertoo kielialueen pienuudesta sekä filosofisen kulttuurin yksipuolisuudesta ja harvainvallasta, että nyt suomeksi saaduista Heidegger-käännöksistä toinen, pääteoksena pidetty *Sein und Zeit* julkaistaan äidinkiellämme 73 vuotta teoksen ilmestymisen jälkeen. Toinen sisältää kaksi humanismia sekä ihmisen ja tieteen ongelmaa sivuavaa kirjoitusta, joista vanhempi Maailmankuvan aika on ennen II maailmansotaa pidetty luento-esitys, tuorempi ”Kirje humanismista” sodan jälkeen kirjoitettu ja ranskalaiselle ystävälle osoitettu kirje.

Sein und Zeitia, jota on sanottu mahdotomaksi kääntää, on äidinkielellään lukeneet silti muut kuin saksalaiset jo pitkään. Ensimmäinen eurooppalainen käännös on Pietro Chiodin italiannos vuodelta 1953, toinen Robinsonin ja Mcquarrien englanninkielinen laitos 1962. Sitten teos ilmestyi ranskankielisenä kahdessa osassa (kääntäjät Boehm & de Waelhens ja Lauxerois & Roël; 1964). Sekä englannin- että ranskankieliset ovat saaneet nauttia myös uudemmasta käännöksestä (Joan Stambaugh 1996; Francois Vezin 1986). Ruotsalaiset ja kroaatit saivat käännöksensä 80-luvulla, tsekki ja sloveenit molemmat 90-luvulla. Mielenkiintoisinta on silti ulkoeurooppalaisten saavutukset: ensimmäiset käännökset ovat Japanista ja Meksikosta. Japanissa ensimmäiset kaksi käännöstä ilmestyivät jo 30-luvulla, reilu kymmenen vuotta teoksen ilmestymisen jälkeen, nyt on ylletty jo huimaan seitsemän käännöksen määrään! Tämä tietysti kertoo siitä vastakäiusta, jonka Heideggerin ajattelu herätti Japanissa, tunnetuimpana Kioton koulukunnan saavutukset, etunenässä yksi Japanin viime vuosisadan tärkeimpiä ajattelijoita, Nishitani Kenji. Meksikossakin teos ilmestyi ennen ensimmäistä eurooppaista laitosta, ja Latinalaisen Amerikan muutenkin korkeatasoista Heidegger-tuntemusta kuvaa se, että toinen espanjankielinen laitos ilmestyi 1997 Chilessä.³

Suomessa mannermaisen filosofian harastus ja tutkimus oli pitkään marginaalista ja yksittäisten ihmisen varassa tietysti sen vuoksi, että ammoinkin maahamme sopi vain yksi ajatussuunta. Heideggeria ja *Sein und Zeitia* jo varhain tunnetaan on tietysti mainittava Martti Siirala, joka lienee ainoa Heideggeriin henkilökohtaisesti tutustunut suomalainen. Lukuharrastusta pidemmälle päästiin oikeastaan vasta Lauri Rauhalan ja Sven Krohnin oppilaiden (erityisesti Matti Juntusen) työn kautta. Mielenkiintoinen on Eeva-Liisa Mannerin runoilijantyössä näkyneet suomalaisiksi varhainen Heidegger-harastus. Vaikka 1980-luvulla täälläkin huolestuttiin natsismikytköksestä, tällöin tehtiin myös filosofisempaa työtä eli julkaistiin ensimmäinen käännös: Eero Tarastin *Sein und Zeitin* ensimmäisen jakson 4. luvun käännös. Tätä seurasi Reijo Kupiainen suomentama *Silleen jättäminen* (1991), joka liittyi ”Tampereen fenomenologian” piirissä tehtyyn Heidegger-tutkimukseen. Juha Varton kuulakuvittamaan piiriin liittyvät välillisesti myös *niin & näin*-lehdessä ilmestyneet Hei-

deggerin esseiden käännökset⁴, sekä Tere Vadenin suomentama George Steinerin Heidegger-monografia. Tätä perinnettä jatkaa nyt Kupiaisen suurtyö, 5 vuoden käännösrupeman tulos *Oleminen ja aika*. Helsingin pitkään näkymättömästä Heidegger-tutkimuksesta sikisi ensin Hannu Siveniuksen pätevästi suomentama *Taideteoksen alkuperä* (Taide, 1995), sitten Arto Haapalan toimittama kommentaarikokoelma *Heidegger: Ristiriitojen filosofi* (1998), ja nyt Markku Lehtisen suomentamat, yhtenä näiteenä julkaistut essee ”Kirje ’humanismista’” ja ”Maailmankuvan aika”.

Nyt ilmestyneiden teosten suomentajille jo tekstit itsessään antavat erilaisia tehtäviä. Lehtisen suomentamista ”Maailmankuvan aika” on alunalkaen luento, ja siis puheen muotoon, kuuntelevalle yleisölle kirjoitettu. Nimensä mukaisesti myös ”Kirje ’humanismista’” on suunnattu tietyille vastaanottajalle, tässä tapauksessa nuorelle ranskalaiselle Jean Beaufret’lle. Kielellisesti molemmat ovat sujuvampia kuin hyvinkin teknistä termistöä sisältävä *Oleminen ja aika*, vaikka ”humanismikirje” onkin tekstinä kääntäjälle hyvinkin haastava. Luettavuudeltaan Lehtisen teksti on erinomaisen sujuvaa. Tarvittaessa alkuperäistä on rohkeasti muokattu, ja metaforia ja ilmauksia sujuvoitettu suomeksi. Juuri essee-Heideggerin tyyllillisen ekonomisuuden Lehtinen tavoittaa hyvin.

Kupiaisen suomennoksen suurin ongelma on tietysti itse alkuteos, jonka kieli poikkeaa paitsi mainituista esseistä, myös perinteisestä filosofisesta ilmaisusta. Uuden kielen luominen oli yksi uuden filosofian tehtävistä. Onkin luonnollista, että jos teos horjuu asettamansa tehtävän kanssa niin näin käy myös kielensä kanssa. Teos onkin kielellisesti hyvin epätasainen. Kuuluisissa jaksoissa, vaikkapa täälläolon jokapäiväisyyttä kuvaavissa luvuissa 35-38, iskevä ja sujuva sanonta vie asiaa eteenpäin, termit samalla sekä kiinnittävät asian että ovat havainnollisia. Paikoin taas Heidegger kirjoittaa epäselvästi; pitkiä genetiiviketjuja seurattaessa merkitys hämärtyy, monimutkaiset pronomien viittaus-suhteet ja substantivoituidut adverbit keskeyttävät lukemisen tavallista pidemmäksi ajaksi. Vaikka lukemisen työläys syö kärsivällisyyttä, *pakottaa* hidas eteneminen myös ajattelemaan, pohtimaan sanottua, etsimään ja luomaan merkityksiä, tulkitsemaan.

Kupiainen ilmoittaa päämääränsä olleen luettavuuden, minkä voim sanoa eri suomen-

masti parantuneen, vaikka ongelma-kohtia-kin esiintyy. Ainakin saksankielen heuristisuutta ja sanastollista monimerkityksisyyttä on jouduttu karsimaan pyrittäessä välittämään suorasukaisesti merkityksiä. Teoksen asettamiin ongelmiin ja rajoituksiin nähden katson Kupiaisen kaikenkaikkiaan onnistuneen liki erinomaisesti. Kannattaakin konsultoida alkuteosta ennen suomentajan haukkumista vaikkapa § 18:a lukiessa.

Terminologisessa tarkastelussa mainitut nitteet herättävät enemmän ajatuksia, minkä toivoisi johtavan myös laajempaan keskusteluun. Lehtisen ja Kupiaisen suomennoukset eivät ole samalla viivalla, sillä pääteoksen ja klassikon suomennoistyö on huomattavasti vaativampaa, koska on todennäköistä että vuosien varrella kauniiksi kovakantiseksi kirjaolioksi saatettu pääteos kuuluu lukijan käsissä pidempään kuin kahden esseen pehmeäkantinen nide. Molempia käännöksiä koskee kuitenkin yksi ja sama ongelma: Heideggerin keskeinen termistö suomentuu edelleen kovin kirjavasti, etenkin kun vielä muistaa vanhempien vahvistavan tätä jopa keskeisten termien suhteen. Surullista on se, että juuri Heideggerin filosofian kuuluisimmalle termille, *Daseinille*, ei ole vielääkään vakiintunutta suomennoista. Haapala sanoo toimittamansa teoksen esipuheessa mielestäni oikein, että huonoin ratkaisu on jättää termi kääntämättä. Luulen, että näinkin monimerkityksinen termi muuttuisi kääntämättömänä pelkäsi objektiksi, jollei peräti fetissiksi.

Sanakirjamääritelmän mukaan ilmaus on arkikäytössä ’olemassaolosta’ ’ihmiselämään’. Heideggerilla tähän liittyy vielä filosofisempi käyttö eksistenssin mielessä, sekä käyttö yhdysviivan (*Da-sein*) kanssa. Vaikka tämän kaksiosaisen ilmauksen alkuosa viittaa selkeästi ihmisen olemassaoloon paikkana tai kohtana, jossa oleminen toteutuu (ja siis ihminen), herättää ilmaus ’paikka’ mielestäni tässä suhteessa liian konkreettisen ja empirisen kuvan, etenkin siksi että *Sein und Zeitissa* se perustavassa mielessä viittaa ihmisen olemassaolon ajalliseen rakentumiseen. Lehtinen kääntääkin ’paikalla-oleminen’, valintaansa silti perustelematta, Kupiainen ’täälläolo’. Vanhat suomennoukset lukien tilanne on tätäkin kehnompia: Sivenius käytti alkukielistä ilmausta (ja ehdottaa sanastossa ’siinä-olemista’), Vaden käänsi paikoin ’täällä-oleminen’. Yhtenäistämisen tarve on, koska vakiintumaton termistö heikentää filosofisen keskustelun mahdollisuutta ja aiheut-

taa turhaa sekaannusta. Olen Kupiaisen esipuheen kanssa yksimielinen siitä, että Lehtisen ratkaisu vaikuttaa 'täälläolo' poislukien toimivimmalta. Se tarjoaa mahdollisuuksia välttää teknisiä ongelmia, joita 'siinä' ja 'täällä' tuovat adverbiaalisina ilmausten substantiivisessa käytössä. Silti ilmaus tuntuu jollain yksinkertaisella ja täsmentämättömällä tavalla teennäiseltä. Ehkä se on 'täällä'-ilmausta soveltumattomampi kieleemme kuvaamaan omaa olemassaoloamme.

Da-seinin loppuosan 'oleminen' kääntyy Kupiaisella oloksi, muut suomentajat ovat pitäytyneet olemisessä. Kupiaisen esipuheessa esittämä viittaus *Daseinin Stimmungiin*, mielialaan, on katsoakseni kohdallinen, ja tuo ilmi ainakin tätä merkityskerrosta. Jos termin siis ajatellaan kuvaavan olemassaoloamme, eikä kyse olekin juuri (jostain vähän epämääräisestäkin) olosta, eikä olemassaolemisesta, joka tuntuu töröttävän edessämme eksaktia määritelmää odottaen. Vaikka suora viittaus olemiseen menetetään, uskon että vanhaa aikaisempi ja vähemmän terminologinen ilmaus 'täälläolo' on käytetyistä toimivin.⁵ Onneksi termin 'oleva' (*Seiend*) suhteen on tapahtunut yhtenäistymistä, eikä Vadenin ehdottamaa vanhahtavaa 'olevainen'-ilmausta tapaa kummastakaan tuoreesta käännöksestä kuin teknisesti pakottavassa kohdassa.

On myös muutama muu termi, joiden epäyhtenäiseen käytäntöön kiinnitin huomiota. "Tamperealainen koulu" — jonka käytäntöä Haapalankin toimittamassa teoksessa seurataan — käyttää johdonmukaisesti termin 'ontisch' suomennoksena ilmausta ontinen, muut ontinen. Vastaava ero vallitsee termien eksistentinen ja eksistenttinen (*eksistentziell*) välillä. On ehkä kyse pikkuasiasta, mutten näe perustetta toisen t-kirjaimen käytölle kummassakaan tapauksessa. Termien vastakohtat ovat suomeksi eksistentiaalinen ja ontologinen, jotka kaikki kirjoittavat yhdellä t:llä. Miksei siis myös ontista ja eksistentistä?

Lehtisen terminologisista oivalluksista parhaita on 'eigentlich/uneigentlich' -suomennookset 'ominainen/ei-ominainen'. Myös Kupiainen välttää pahimman karin, termien 'autenttisuus' ja 'epäautenttisuus' käytön kääntämällä 'varsinainen' ja 'epävarsinainen', jotka toisaalta sisältävät Lehtisen ratkaisua eettisemmän lukumahdollisuuden. Autenttisuus-ajatuksen pohjalta taas on 'Heideggerin etiikka' johdettu kirjaimen ja henkeen perustumattomia Saksan kansan yliveraisuutta korostavia mauttomia tulkintoja.

Toinen Lehtisen oivallus on Heideggerin keski- ja myöhäistuoannossa tärkeän verbin 'wesen' kääntäminen ilmauksella 'vallita'. Termi, jonka Sivenius on suomentanut 'olla', 'olenta' ei niinkään viittaa olemukseen (*Wesen*) kuin olemisen jatkuvaan tapahtumaluonteisuuteen. Myös Siveniuksen termistä 'Zeug' käyttämä ilmaus 'tarvike' on Kupiaisella kääntynyt 'välineeksi'. Olemisessä ja ajassa *Zeug* kuvaa käytännöllisten viittaussuhteiden kokonaisuutta, josta ihminen on pikemminkin osa ja jossa hänellä ei suinkaan ole *tarpeita*. Toiseksi teoksen alkupuoli kuvaa *homo faberia*, jonka voi suomentaa välineelliseksi, ei tarvikkeelliseksi maailmasuhteeksi.

En silti katso Heideggerin yhteydessä olevan tarpeen ottaa todesta huulta professorikartellin käytöstä käännöksiä valittaessa ja käännöstä toimitettaessa. Luulen, että Pekosen ehdotuksen toteutumisesta huolimatta Kupiainen ja kumppanit saisivat tehdä työnsä professorien ja dosenttien häiritsemättä aivan kuten ennen kartelliakin. Lisäksi, Suomi eli politiikan ja kulttuuripolitiikan aikaa 60- ja 70-

luvut, osin 80-lukuakin, ja professoreiden ja dosenttien kannattaa muistaa, että sen yksipuolisempaa aikaa filosofisen kirjallisuuden käännöksissä ei maamme historiassa ole. Jos vielä haluamme lisäksi kulttuurista vuorovaikutusta, tarvitsemme onttojen professorien rinnalle elämästä piukeita tekijöitä, jotka laitosten sivuhuoneissa ja kotikonstein tekevät sen oikean työn. Tämän lisäksi tarvittaisiin lisää vuorovaikutusta tekijöiden ja asiantuntijoiden välille, jotta he saisivat tarvittavaa kommentointia ja avaaavia näkymiä, sillä kulttuurinen avoimuus on eduksi hyvinkin käännettyjen filosofisten klassikoiden perinteelle.

VIITTEET

1. Ks. Helsingin Sanomat 16.2.2000.
2. On syytä muistaa, ettei Farias keksinyt yhtään mitään, sillä aiheesta keskusteltiin julkisuudessa laajemmin kolmeen-neljään kertaan ennen Fariasin "paljastusta". Ensimmäinen filosofinen keskustelu aiheesta käytiin jo 40–50-lukujen taitteessa Saksassa. Siellä herättikin hämmennystä jo tunnettujen tosiasioiden julkaiseminen uutisina. Heideggerin natsismikeskustelun historian eri kaudet on parhaiten dokumentoinut tiiviiseen muotoon Kettering (1988), samasta teoksesta (Neske, 1988) löytyy useita tärkeitä artikkeleita, mm. Derridan (1988) arvio Heideggerin "hiljaisuuden" syistä sodan jälkeen. Keskustelua vauhditti Hugo Otin (1988) elämäkerta *Martin Heidegger – Unterwegs zu seiner Biographie*. Tämä hyvin dokumentoitu teos tuo esille tärkeitä yksityiskohtia, mutta on tulkinnallisesti monin kohdin ongelmallinen (vrt. esim. Kisiel 1991), puhumattakaan Fariasin työstä, joka lähenee pikemminkin skandaalilehdistön asenteellisuutta kuin historiantutkimusta (ks. esim. Pöggeler 1992; Kisiel 1991).
3. Käännöksistä ks. <http://www.rescogitans.it/sitenew/ita/InfoFil/Winpro/mono/traduz.html>.
4. "Olio" *niin & näin* 3/1996 (suom. Reijo Kupiainen); Spiegel-lehden haastattelu *niin & näin* 2/1995 (suom. Tere Vaden), "Peltoie" samassa numerossa (suom. Hanna Nurmi), sekä Vesa Jaaksin suomentama "Tekniikan kysyminen" *niin & näin* 3/1994.
5. On muistettava että kääntäjälle tämä ei ole helpoin ratkaisu.

KIRJALLISUUS:

- Derrida, Jacques (1988), "Heideggers Schweigen". Teoksessa: Neske (1988), s. 157–162.
- Farias, Victor (1987) *Heidegger et le nazisme*. Verdier, Lagrasse.
- Haapala, Arto (1998) (toim.) *Heidegger: ristiriitojen filosofi*. Helsinki, Gaudeamus.
- Heidegger, Martin (1991) *Silleen jättäminen*. Suom. Reijo Kupiainen. Tampere, Tampereen yliopisto.
- Heidegger, Martin (1995) *Taideteoksen alkuperä*. Suom. Hannu Sivenius. Helsinki, Taide.
- Heidegger, Martin (2000) *Oleminen ja aika*. Suom. Reijo Kupiainen. Tampere, Vastapaino.
- Kettering, Emil (1988) "Heidegger und die Politik - Stationen einer Diskussion". Teoksessa: Neske (1988), s. 129–141.
- Kisiel, Theodore (1991) "Heidegger's apology : biography as philosophy and ideology". Julkaisussa: *Graduate Faculty Philosophy Journal* (14): 2, s. 363–404.
- Ott, Hugo (1988) *Martin Heidegger : Unterwegs zu seiner Biographie*. Frankfurt a.M., Campus.
- Neske, Günter (1988) & Kettering, Emil (Hrsg.) *Antwort : Martin Heidegger im Gespräch*. Pfullingen, Neske.
- Pöggeler, Otto (1992) *Neue Wege mit Heidegger*. Freiburg/München, Alber.
- Steiner, George (1997) *Heidegger*. Suom. Tero Vadén. Helsinki, Gaudeamus.